

Андреја Катанчевић, мастер права*

О ПОРЕКЛУ ВРСТА ДЕЛИКАТА

Пре две године је на Правном факултету Универзитета у Београду браћена прва теза која се бавила инјуријом, вероватно најконтроверзнијим и најинтересантнијим деликтом старог римског права. Реч је о магистарском раду Огњена Вујовића *Iniuria*. Вредност овог рада се огледа у броју обрађених питања, обиму коришћене литературе и оригиналности неких хипотеза. Значај тог дела за домаћу романистику се огледа и у томе што је то први озбиљнији покушај научне обраде овог деликта на српском језику. До тада су постојала само два рада¹ далеко мањег обима и оригиналности, која су се бавила овом темом.

Огњен Вујовић, сада већ водећи српски ауторитет у овој области, је наставио свој плодни рад на овом пољу. Део тог рада представља чланак „Корени деликата *iniuria* и *convicium*“,² који је објављен у прошлом броју *Анала*. У том тексту се он приклања једној од школа тумачења овог института, заступајући тзв. теорију о праделикту. Ово је скроман покушај да се у српску правну романистику унесе делић научне расправе која поводом ове теме већ читав век пламти међу најеминентнијим светским правним историчарима.

* Аутор је асистент Правног факултета Универзитета у Београду, katancevic@ius.bg.ac.rs.

¹ Иво Пухан, „Инјурија Закона дванаест таблица“, *Годишник на Правно економскиот факултет во Скопје*, 2/1955 и Андреја Катанчевић, *Инјурија преткла сичног права* (мастер рад), Београд 2009. Поред поменутих радова, у међувремену је објављен и чланак овог аутора, „*Iniuria alteri facta* преткласичног римског права“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/2010, 288.

² Огњен Вујовић, „Корени деликата *iniuria* и *convicium*“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2010, 260.

1. INIURIA RE FACTA

У уводном делу свог чланка Вујовић каже: „У ужем значењу инјурија упућује на штету причињену туђој личности *aut re aut verbis*. Она обухвата повреду њеног физичког (*iniuria re facta*), али и моралног интегритета“.³ Чини се да је ауторов закључак да је *iniuria re facta* „повреда физичког интегритета“. Ова дводеоба инјурије потиче из Дигеста. Тамо се каже:

47.10.1.1–2. *Ulpianus libro 56 ad edictum 1. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium fit. 2. Omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur.*

Овде Улпијан (Лабееон) наводи два критеријума поделе. Први је начин извршења, а други заштићено добро. У првом случају инјурије могу бити учињене „или делом или речима“, односно *re* или *verbis*. По другој подели разликује се инјурија која се „наноси телу или се њоме погађа достојанство или морал“.⁴ Овде је реч о две различите класификације. Тако *iniuria re facta* није напад на физички интегритет, већ напад учињен делима (а не речима). У овом одломку се чак наводе начини који спадају у инјурију *re facta* којима се напада морални интегритет (достојанство), као што је одвођење пратиоца матроне.

Ово је примедба терминолошке природе. Она стоји само уколико неко има намеру да усвоји терминологију Дигеста. Уколико неко жели да поједине врсте деликта назове другачије, ништа му не стоји на путу.

2. DAS URDELIKT

2.1. Претпоставке и метод

Вујовић се у свом раду придружује оној групи аутора који заступају тезу о тзв. *праделикту* (*Urdelikt*), иако прелаже другачији назив овог појма: *пра-кримен*.⁵ Наводно је у почетку развоја права постојао само један деликт, који је обухватао и нападе на интересе заједнице и нападе на интересе појединца. Његова последица је била једина позната санкција – освета. Ово је био „предак“ свих деликата

³ *Ibid.*

⁴ Превод М. Полојац, *Практикум за римско право*, Београд 2009, 231.

⁵ О. Вујовић, 264.

римског права и називао се *инјурија*. По тој теорији су се из њега историјском еволуцијом развили јавноправни деликти (кривична дела) на једној, а на другој страни поједини приватноправни деликти. У доба Закона дванаест таблица све оно што није било издвојено у посебне деликте представљало је деликт инјурије. У време доношења Аквилејевог закона из тог деликта се издвојило противправно наносење штете.

Прва примедба упућена овом ставу односи се на садржину тзв. *праделикта*. Уколико је у схватањима примитивног друштва постојао појам који је обухватао све радње које су са собом повлачиле освету, зар то једноставно није био појам *правде*, односно *неправде*? Ове идеје су биле у основи појмова *права* и *неправа* (*противправности*), који су се развили касније. Јавља се питање: У чему се разликују појмови *праделикта* и *неправде*?

Штавише, из идеје правде (или праделикта) се развило целокупно право и сви његови институти, па тако и сви деликти. Зашто би инјурија била у другачијој вези са идејом праделикта у односу, на пример, на крађу? Зар није корен оба института у заједничком „претку“?

Као и Казер (*Kaser*)⁶ и Полај (*Polay*),⁷ Вујовић обликом деликта инјурије сматра и *iniuria vindicatio* из Гајевих *Институција*.⁸ Зашто они то тврде? Једини аргумент на који се позивају је помен речи *iniuria* у формули лигисакције. Они покушавају да нађу најмањи заједнички садржалац деликта инјурије о коме сведоче римски текстови и *iniuria vindicatio*, термина који се јавља у формули *legis actio sacramento in rem*. Из овог покушаја је настала целокупна конструкција *праделикта*.

Они греше када полазе од тога да је деликт инјурије све оно за шта се у изворима на било који начин и у било ком контексту везује реч *iniuria*.⁹ Уколико би се применио такав *језички* метод поменутих аутора на проучавање древних правних текстова, свакако би се дошло до апсурда. Узмемо ли да је *један институт* све оно у чијем помену извори употребљавају *једну реч*, границе института никада не бисмо могли да одредимо, а објашњења настанка неких од њих би

⁶ Max Kaser, *Das altromische ius*, Göttingen 1949, 207 208.

⁷ Према Полају, постоји чак шест облика инјурије у Закону дванаест таблица: *iniuria vindicare, membri ruptio, ossis fractio, iniuria alteri facta, succisio arborum* и *ruptio pecudis alterius*. Elemer Polay, *Iniuria Types in Roman Law*, Budapest 1986, 66.

⁸ О. Вујовић, 263; Gaius, *Inst.* 4.16.

⁹ Вујовић иде чак толико далеко да тврди: „За архаично право о инјурији постоји јасна потврда и доказ једино у оквиру *legis actio sacramentum in rem*“, О. Вујовић, 271. При том, он потпуно заборавља да је формула овог поступка сачувана у Гајевим *Институцијама*, у којима се такође помиње и деликт инјурије (Gaius, *Inst.* 3.220 225), за који се ни на који начин не везује виндикација.

била прилично невероватна. Нарочито уколико у ту сврху користимо реч која се врло често употребљава у правним текстовима, као што је то *iniuria* или *ius*.

Покушајмо да исти метод применимо на реч *ius*, која је супротног значења у односу на реч *iniuria*. У Закону дванаест таблица реч *ius* (у том облику) се јавља пет пута: у 1.1,¹⁰ 3.2,¹¹ 3.5¹² у контексту судског поступка, у 5.3¹³ где се говори о тестаменту и у 6.1¹⁴ где се говори о нексуму и манципијуму. Значи ли то да су судски поступак, тестамент, нексум и манципијум исти институти? Или да је некада, пре доношења Закона, постојао заједнички *предак-институт* из кога су се они развили? Сасвим је јасно да је овакав начин објашњења раних института потпуно непримењив. Реч *iniuria* се у Закону дванаест таблица, као и каснијим изворима употребљава у смислу *противправно*, баш као што се и реч *ius* употребљава у смислу *право*. Вујовић исправно примећује да је: „Инјурија... термин чија је употреба свакако старија од Закона XII таблица“,¹⁵ да је „од својих почетака била нека врста општег појма противправности“¹⁶ и да „је оправдано наћи у појмовима *ius* и *iniuria* најопштије и супротстављене концепте“.¹⁷ Међутим, оно где он и поменути аутори греше, је довођење у везу *противправности* са деликтом инјурије, који немају толико тога заједничког.

О томе да се деликт инјурије развио из праделикта или неког општег појма противправности, као деликт по остатку, нема никаквих сведочанстава. О томе да је овај деликт нешто квалитативно другачије од противправности има доказа у текстовима:

47.10.1.pr. Ulpianus libro 56 ad edictum: *Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem iniuria dicitur contumelia.*

Тако је *iniuria* истовремено и *противправност* и *деликт*. Наравно, могло би се тврдити да је то била *iniuria* класичног права

¹⁰ *SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO.*

¹¹ *POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO.*

¹² *Erat autem ius interea paciscendi ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.*

¹³ *UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.*

¹⁴ *CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.*

¹⁵ *Ibid.*, 264.

¹⁶ *Ibid.*, 260.

¹⁷ *Ibid.*, 269.

Улпијановог времена или да је реч о посткласичној интерполацији. Ипак, колико год извор који говори против тезе о праделикту могао да буде анахрон или измењен, не постоје никакви извори који би говорили у прилог тој тези.

2.1. Закључци

Полазећи од идеје о праделикту Вујовић објашњава инјурију као деликт са најширим могућим заштитним објектом. Тако он тврди: „Критеријум ‘сфера приватних интереса патер фамилијаса (појединца)’ је и у каснијим етапама развоја римског права био кључни за одређивање опсега деликта инјурије“¹⁸ и да се овим деликтом „штитила... личност патер фамилијаса као својеврсног симбола вечне патријархалне породичне задруге“.¹⁹ Наравно, о овако широком заштитном објекту нема сведочанстава. Поред тога, поставља се питање: шта се штитило осталим деликтима? Закон дванаест таблица познаје, на пример, сечу туђег дрвећа и крађу, Аквилијев закон уводи противправно доношење штете, преторски едикт изигравање поверилаца. У свим овим случајевима заштитни објект је имовина. Имовина је свакако „сфера приватних интереса патер фамилијаса“. Дакле, инјурија није ни приближно једини деликт којим се та „сфера“ штитила. Не постоји објашњење зашто је баш за одређење тог деликта та „сфера“ битнија него у случају осталих.

Према Вујовићевом ставу, *iniuria vindicatio* је облик инјурије и акт којим је „повређен и морални простор породице и њен социјални статус, а тиме и морални интегритет и социјални статус породичног старешине“.²⁰ Инјурија је тако „у оквиру своје деликтне природе штитила разнородне објекте (и имовину и телесни и морални интегритет)“.²¹ Ове тврдње такође нису поткрепљене изворима и о њима не постоји ниједан доказ. О садржају инјурије (у времену Закона дванаест таблица) имамо следеће изворе:

Gaius, Inst. 3.223: Poena autem iniuriarum ex lege XII tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os vero fractum aut consilium trecentorum assium poena erat, si libera os fractum erat; si servo CL; propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta.

Paulus, Sent. 5.4.6: Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. Lege Duodecim tabularum de famosis carminibus, membris ruptis et ossibus fractis.

¹⁸ *Ibid.*, 260.

¹⁹ *Ibid.*, 269.

²⁰ *Ibid.*, 263.

²¹ *Ibid.*, 270.

као и реконструкцију Закона дванаест таблица:

8.2: *SI MEMBRUM RUP<S>IT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO.*

8.3 (*Collatio, 2.5.5 Paulus Iniuriae*) *Legitima ex lege duodecim tabularum: „ qui iniuriam alteri facit, quinque et viginti sestertiorum poenam subito.“ Quae lex generalis fuit: fuerunt et speciales, velut illa:“ si os fregit libero, ccc si servo, cl poenam subito sestertiorum.“*

8.4. *SI INIURIAM ALTERI FAXSIT, VIGINTI QUINQUE POENAE SUNTO.*

Као што се из извора може видети, инјурија петог века пре н.е. обухвата нападе на тело и на част. Једино место где се можда помиње заштита имовине је прелом кости роба. Међутим, чак и ту остаје спорно да ли је објект заштите тело роба или имовина господара. *Iniuria vindicatio* се нигде не помиње као облик деликта. Тако се може тврдити да је неоснован став да је икада постојао некакав омнибус деликт какав помиње Вујовић.

Други закључак који произлази из оваквог тумачења старог права је да је противправно проузроковање штете својеврсни *потомак* старе инјурије. Наиме, Аквилијев закон је наводно донет да би се из обима деликта издвојили напади на имовину. „У ширем смислу инјурија подразумева и штету нанету туђој имовини (*damnum iniuria datum*). Овај имовински деликт је захваљујући *lex Aquilia de damno iniuria dato*, који је донет негде око 286. пре Христа, издвојен у посебан деликт“, тврди Вујовић.

Прва замерка овој тези је језичке природе. Штета нанета туђој имовини је *damnum*, а не *iniuria*. Превод синтагме *damnum iniuria datum* није *штета штетно проузрокована*, него *штета противправно проузрокована*. Пред тога, ово није чак ни штета која је проузрокована деликтом инјурије, јер се у текстовима нигде не захтева постојање деликта инјурије, већ искључиво постојање противправности:

D.9.2.5.1. Ulpianus libro 18 ad edictum Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit:

Collatio, 2.5.1 Paulus Iniuriae Generaliter dicitur iniuria omne, quod non iure fit: specialiter alia est contumelia, quam Graeci hubrin appellant, alia culpa quam Graeci adikema dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriae accipitur, alia iniquitas et iniustitia, quam Graeci adikian vocant.

I.4.4.pr Generaliter iniuria dicitur omne quod non iure fit specialiter alias contumelia, quae a contemnendo dicta est, quam

Graeci φορας appellant; alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aulia damnum iniuria accipitur; alias iniquitas et iniustitia, quam Graeci ἀδικίαν vocant.

Следећа замерка наведеној хипотези је у вези са генеалогијом, односно пореклом противправно проузроковане штете. Наиме, не постоји ниједан доказ да је Аквилијев закон обухватио један део заштитних објеката инјурије Закона дванаест таблица. Поменути извори говоре да је у време Закона дванаест таблица инјурија штитила част и тело. Аквилијев закон санкционише противправно уништење или оштећење туђе ствари:

D.9.2.2.pr. Lege Aquilia capite primo cavetur: „Ut qui servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto“:

D.9.2.27.5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: „Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum aes domino dare damnas esto“.

Дакле, једина подударност објекта заштите је поломљена кост роба, а чак и ту се не може са извесношћу тврдити да ли се у Закону дванаест таблица штити тело роба или имовина његовог власника, као што то чини Аквилијев закон. То значи да противправно проузроковање штете није никако могло деривирати из деликта инјурије петог века пре н.е.

3. ПЛАТОН ИЛИ ИСТИНА

Теорија о римском праделикту је неоснована. О њему не сведочи ни један једини извор. С друге стране, постоје бројни текстови који имплицитно негирају његово постојање. Метод којим су се служили они који су дошли до идеје о „претку деликата“ је непримењив. Такође нема доказа да су се римски деликти развијали једни из других на еволутиван начин. Сва сведочанства којима располажемо говоре управо супротно. Међутим, Вујовић наставља оним путем којим су кренули Казер и Полај, развијајући њихове хипотезе.

Макс Казер је несумњиво највећи романиста двадесетог века. У његовој последњој четвртини Елмер Полај је највећи светски ауторитет у материји инјурије. Управо поштовање према њима захтева да њихове грешке буду исправљене.